

О.В. Адаменко,
 доктор педагогічних наук, доцент
 (Луганський національний педагогічний університет
 імені Тараса Шевченка)
elena_adamenko@mail.ru;

Є.М. Хриков,
 доктор педагогічних наук, професор
 (Луганський національний педагогічний університет
 імені Тараса Шевченка)
enx@mail.ru

СОЦІАЛЬНІ Й ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОГО АНАЛІЗУ НОВАТОРСТВА В ОСВІТІ

Розглядаються соціальні та педагогічні умови виникнення, методологічні підходи та головні етапи історико-педагогічного аналізу інновацій в освіті – аналіз соціально-педагогічного контексту, в якому функціонує новаторська школа, аналіз її особливостей, визначення її впливу на педагогічну практику та науку.

Культуровідповідний розвиток освіти можливий за умов оптимального співвідношення традицій та інновацій. Традиції дозволяють зберегти все те, що знаходиться поза часом, є перевіреним і фундаментальним. Традиції концентрують досвід, дозволяють забезпечити послідовність і наступність у педагогічній науці й освітянській практиці, вони відбивають усталені стандарти педагогічної діяльності і є відображенням позачасових цінностей.

Необхідність у інноваціях виникає на переламних етапах у розвитку суспільства, коли необхідно більш гнучко та швидко реагувати на соціальні зрушення. Інновації в освіті – це нові ідеї, прогресивні принципи, розвиток передового досвіду, гнучке реагування на вимоги часу, така діяльність учителів, вихователів, керівників освітніх закладів, яка спрямована на вдосконалення навчально-виховного процесу і потребує змін у завданнях, формах, методах і прийомах навчання, в образі діяльності й стилі мислення педагогів.

Визначення сутності інноваційної педагогічної діяльності, її особливостей, прогнозування й аналіз її наслідків має надзвичайно важливе педагогічне і соціальне значення. Різні аспекти проблеми інновацій в житті взагалі і в освіті зокрема намагалися дослідити вітчизняні й зарубіжні вчені С. Гончаренко, О. Корінний, М. Кузьмін, Г. Менш, В. Муромець, Т. Новікова, Л. Петриченко, Н. Соколова, В. Степашко, В. Хмелевський та ін. [1: 8]. Так, С. Гончаренко визначив інновації в освіті як діяльність учителів та вихователів, спрямовану на поліпшення процесу навчання й виховання, на його раціоналізацію. На його погляд, ця діяльність може стосуватися змін у завданнях, методах і прийомах навчання, а також змін у формах організації процесу навчання й виховання і може здійснюватися у вигляді діяльності експериментальних, пілотних, авторських шкіл [1: 233-234]. В. Муромець розглянув інноваційну діяльність як науково-педагогічну проблему [4]; Т.Новікова, вивчаючи умови готовності результатів педагогічних досліджень до їх реалізації у шкільній практиці, особливу увагу звернула на інновації в освіті [5]; Л. Петриченко дослідила діяльнісно-творчий компонент у структурі підготовки майбутнього вчителя початкових класів до інноваційної діяльності [6]; Н. Соколова поставила питання оцінки соціальних наслідків педагогічних інновацій.

Безумовно, інноваційна діяльність в освіті має важливе педагогічне і соціальне значення. З огляду на це важливим є визначення методологічних підходів до її аналізу. Мета цієї статті – визначити особливості, соціально-педагогічні умови виникнення інноваційних шкіл та обґрунтувати такі методологічні підходи, які б дозволили здійснювати історико-педагогічний аналіз інновацій в освіті.

На наш погляд, головною соціальною передумовою виникнення інноваційних шкіл є наявність соціальної потреби у підвищенні ефективності школи та у вирішенні нових виховних завдань. Важливою соціальною умовою є також наявність сприятливої соціальної ситуації для запровадження нововведень у діяльність школи, а саме: сформованість демократичних засад розвитку суспільства, наявність законодавчих підстав для запровадження нововведень, сформованість суспільної думки, сприятливої для поширення нововведень тощо.

Головними педагогічними умовами появи новаторської школи є такі:

- усвідомлення педагогами неефективності пануючої педагогічної парадигми;
- наявність авторських, інноваційних педагогічних ідей і відповідних їм ефективних моделей шкіл;
- наявність лідерів, здатних очолити авторські школи й координувати діяльність усіх осіб, задіяних у діяльності новаторської школи;
- наявність педагогів відповідної кваліфікації, здатних до нововведень.

Головними особливостями новаторських шкіл (на відміну від масової школи), їх ознаками є:

- більш високий рівень ефективності порівняно з масовою практикою діяльності школи;
- здатність до гнучкого реагування на соціальні потреби та інноваційні ідеї;
- наявність лідерів, здатних до продукування, запровадження та поширення інноваційних ідей;
- наявність колективу педагогів-одномумців, здатних до нововведень;
- наявність матеріальної бази, необхідної для нововведень;
- позитивне ставлення учнів, батьків, громадськості до нововведень.

Головними етапами історико-педагогічного аналізу новаторських шкіл, на наш погляд, є:

1. Аналіз соціально-педагогічного контексту, в якому функціонувала новаторська школа.
2. Аналіз особливостей новаторської школи.
3. Визначення впливу новаторської школи на педагогічну практику та науку.

Будь-яка новаторська школа створюється та функціонує в певних соціальних умовах, тому об'єктивна її оцінка неможлива без аналізу соціально-педагогічного контексту того часу.

Функціонування новаторських шкіл є невід'ємною складовою соціального життя, знаходиться під значним впливом соціальних зрушень. Визначення етапу соціального розвитку, під час якого було створено новаторську школу, є необхідною умовою для її об'єктивної оцінки.

У процесі соціального розвитку суспільства система освіти переживає етапи кризових проявів, перехідні періоди, періоди піднесення та стабільного функціонування. Залежно від етапу змінюється "ієрархія" ролей інновацій в освіті. Так, на етапі стабільного функціонування суспільства освіта функціонує в межах тієї чи іншої парадигми, а інновації, як правило, спрямовані на подальшу розробку та певне вдосконалення цієї парадигми, пов'язане з частковими змінами в соціальному середовищі, на запровадження в освітню практику існуючих педагогічних ідей та теорій, їхнє певне поглиблення. Можливості для появи новаторських шкіл за таких умов є обмеженими.

У ситуації кризи в освітній сфері інноваційна діяльність, як правило, має перетворювальний характер – вона сприяє появі нових концепцій, теорій, моделей школи, які, в свою чергу, готують підґрунтя для виникнення нових освітніх парадигм. Кількість новаторських шкіл у такі часи, як правило, збільшується.

Аналізуючи соціально-педагогічний контекст, у якому діяла та чи інша новаторська школа, необхідно визначити пануючі в той час педагогічні парадигми та нормативні моделі педагогічної діяльності, які регламентували вирішення тих чи інших практичних педагогічних проблем.

Під парадигмою ми розуміємо закріплену теоретичними положеннями, нормативними документами, традиціями, кадровими та матеріальними ресурсами стабільно, тривалий час функціонуючу систему діяльності освітніх установ. Освітню парадигму характеризують особливості теоретичних засад діяльності освітніх установ, їх цілей і завдань, змісту освіти, форм, методів, засобів навчання, функції вихователів, позиції вихованців у навчально-виховному процесі, особливості управління навчальними закладами.

У ході історико-педагогічного аналізу діяльності новаторських шкіл важливо визначити, як співвідносилися інновації з пануючою в той час педагогічною парадигмою та нормативними моделями педагогічної діяльності – були вони спрямовані на підтримку та вдосконалення чинної парадигми або готували підґрунтя для появи нових педагогічних концепцій, а може, й нових освітніх парадигм.

Аналіз соціально-педагогічного контексту, у якому виникла та функціонувала новаторська школа, виконує орієнтаційну функцію й дає підстави висунути припущення про можливий вплив новаторської школи на педагогічну практику та теорію. Але ці припущення потребують перевірки та конкретизації на наступних етапах історико-педагогічного аналізу новаторських шкіл.

На другому етапі історико-педагогічного аналізу новаторської школи доцільно з'ясувати особливості її функціонування.

Перш за все потрібно з'ясувати, до якого типу можна віднести новаторську школу: школи, які реалізують програми розвивального навчання; школи, які реалізують програми кредитно-модульного навчання; спеціалізовані школи; школи, які реалізують програми індивідуального навчання; школи, які реалізують ідеї вільного виховання; школи, які інтегрують інноваційні ідеї комплексного характеру тощо.

Важливим є аналіз методологічних засад, на яких ґрунтується діяльність новаторської школи. Обґрунтування моделі новаторської школи фактично є елементом наукового дослідження. Тому для її аналізу доцільно використовувати існуючі підходи до методології науки.

У наш час поширеною залишається точка зору Е.Г. Юдіна на структуру методологічних засад науки, який визначає 4 рівня методології – філософський, загальнонауковий, конкретнонауковий та рівень конкретного дослідження. Значні зміни зараз відбуваються у всіх рівнях методології педагогічної науки. Якщо за радянських часів філософський рівень методології пов'язували з марксистсько-ленінською філософією, то в наш час почали використовувати філософські теорії нестабільності, постмодернізму тощо. На загальнонауковому рівні зберегли своє значення системний та діяльнісний підходи і починає поширюватися теорія самоорганізації – синергетика. На конкретнонауковому рівні відбувається адаптація методів інших наук для вирішення завдань педагогічної науки. Це пов'язане з тим, що в таких науках як соціологія, психологія формування дослідницького інструментарію відбулося раніше. Крім того, педагогіка, психологія, соціологія мають споріднені предмети досліджень.

Ефективність тієї чи іншої моделі новаторської школи залежить від цілісності всіх рівнів її методологічного обґрунтування. Перші три рівні методології забезпечують відповідність моделі системі цінностей сучасного суспільства (перший рівень); найбільш ефективним шляхам вирішення соціальних проблем (другий рівень); тенденціям розвитку педагогічної науки (третій рівень). А четвертий рівень забезпечує технологічну реалізацію концептуальних засад моделювання, сформованих за допомогою перших трьох рівнів методології. У зв'язку з цим, чим більш обґрунтованою та цілісною є методологія моделювання тієї чи іншої новаторської школи, тим більш прогнозований вплив вона може здійснювати на педагогічну практику.

Заключним, третім етапом аналітичної діяльності є визначення впливу новаторської школи на педагогічну практику. Як ми зазначали, попередні етапи аналітичної діяльності дозволяють зробити припущення про можливий вплив новаторської школи на педагогічну практику. Таке припущення потребує остаточної

перевірки. Отримати факти про безпосередній вплив новаторської школи дозволяє аналіз архівних матеріалів, протоколів засідань педагогічних рад, відгуків на статті, матеріалів обговорення певних статей, опитування сучасників (коли це можливо) того історичного періоду, який вивчається.

Але у науковців не завжди існує можливість вивчити такі документи. У такому випадку інформація, зібрана на попередніх двох етапах аналізу, дозволяє отримати непрямі факти та зробити імовірнісні висновки. Таку можливість створює співставлення фактів про особливості етапу розвитку суспільства, пануючу педагогічну парадигму та нормативні моделі діяльності з рівнем новизни та практичної значущості діяльності новаторської школи.

Інноваційна діяльність освітян, яка прискорює розвиток школи, активізує інтелектуальні зусилля до пошуку нового, забезпечує високу якість результатів навчання і виховання, має непересічну виховну й дидактичну цінність, тому глибокий, об'єктивний, незаангажований аналіз цієї діяльності дасть змогу визначити ефективні шляхи вирішення завдань, що постали перед освітою в наші дні.

На сьогодні перспективним ми вважаємо організацію інноваційної діяльності з розробки сучасних технологій навчання, виховання, управління вищими навчальними закладами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

- Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
- Инновации в образовании. – С-Пб., 2004. – 234 с.
- Коренной А.А., Кузьмин М.В. Динамика кластера инноваций // Наука та наукознавство. – 1996. – № 3-4. – С. 102-107.
- Муромець В.Г. Інноваційна діяльність як педагогічна проблема // Розвиток системи безперервної освіти в регіоні: Матеріали науково-практичної конференції (м. Луганськ, 27 квітня 2007 р.). – Луганськ: Альма-матер, 2007. – С. 45 – 50.
- Новикова Т.В. Условия готовности результатов педагогических исследований к реализации их в школьной практике: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 1976. – 21 с.
- Петриченко Л.О. Діяльнісно-творчий компонент у структурі підготовки майбутнього вчителя-початківця до інноваційної діяльності // Наукові праці Донецького національного технічного університету, серія "Педагогіка, психологія і соціологія". – Донецьк: "Вебер" (Донецька філія). – Вип. 1. – 2007. – С. 88-92.
- Степашко В. Електронні видання в системі дистанційної освіти та управління інноваційною дидактикою // Шлях освіти. – 2000. – № 2. – С. 37 – 39.

Матеріал надійшов до редакції 17.09.2007 р.

Адаменко О.В., Хрыков Е.Н. Социальные и педагогические условия развития и методологические основы историко-педагогического анализа новаторства в образовании.

Раскрыты социальные и педагогические условия появления, методологические подходы и основные этапы историко-педагогического анализа инноваций в образовании – анализ социально-педагогического контекста, в котором функционировала новаторская школа, её особенностей, определение её влияния на педагогическую практику и науку.

Adamenko O.V., Khrykov Ye.M. The Social and Pedagogic Conditions of Development and Methodological Basis of Historically-Pedagogic Analysis of Innovations in Education.

The article discloses social and pedagogical conditions of appearing, methodological approaches and the main stages of educational innovations' historically-pedagogic analysis – the analysis of socially-pedagogic context in which the innovative school functioned, the analysis of its peculiarities, the definition of it